

Samostojna Slovenija v federativni Jugoslaviji

Dr. Ivan
Kristan

Tematika, ki jo ima na dnevnem redu zbor slovenskih kulturnih delavcev, ustreza resnosti časa, v katerem živimo. Opravka imamo s številnimi problemi – od gospodarskih in socialnih do političnih in moralnih. Priča smo številnim protislovnim procesom na vseh področjih družbenega življenja.

Ubadamo se z gospodarsko in družbeno reformo; iščemo odgovore na številne neznanke pripravljenih receptov za izhod iz krize, med drugim tudi dogovor z mednarodnim denarnim skladom; smo sredi priprav na spremembo ustave; zveza komunistov išče na sedanjih konferencah odgovore na idejna vprašanja našega nadaljnjega družbenega razvoja, ki dobijo svojo težo tudi v luči razprav ob tridesetletnici programa ZKJ, razprav o demokratičnem centralizmu, o notranjih idejnih sovražnikih itd.

Kakorkoli se zdi, da je jedro problemov, koncentriranih na *gospodarskem področju* in na *federativnih odnosih*, ter da je na osiščih okrog teh dveh področij treba iskati odgovore na ključna vprašanja našega sedanjega družbenega trenutka. Vendar je iz vsega tega potrebno izločiti kompleks družbenih odnosov, ki zadevajo *demokratizacijo družbe in humanizacijo družbenih odnosov* v najširšem pomenu besede. Brez demokratizacije družbe v vseh njenih segmentih ne samo ne bomo mogli premagati sedanje družbene krize, temveč je potrebno računati z retrogradnimi družbenimi procesi.

Edino demokratizacija družbe lahko sprosti ustvarjalno energijo večine ljudi, ker nam je prav to danes potrebno, saj avantgarda sama ne more doseči družbenih premikov. Elementarni pogoj za to je zaupanje v ljudi. Preveč vneto iskanje notranjega sovražnika, ki uporablja oblike specialne vojne, nas oddaljuje od tega cilja.

Tudi *pravila skupščinskega sistema* bi morali bolj spoštovati in varovati *avtoriteto skupščine*, če nočemo, da bo skupščina postala prostor za poljubno izživiljanje izvršnih organov, kot se je to nedavno zgodilo v zvezni skupščini ob obravnavanju dveletnega poročila Zveznega izvršnega sveta. Skupščinski sistem je od predstavnikov ZIS doživel izredno hud udarec. Obračunavanje predsednika oziroma članov Zveznega izvršnega sveta z delegati Zvezne skupščine oziroma republiških skupščin, ker so izkoristili svojo ustavno pravico in predlagali glasovanje o nezaupnici, nima primere v razvoju našega skupščinskega sistema. Zgolj to obnašanje predstavnikov Zveznega izvršnega sveta v skupščini bi po pravilih skupščinskega sistema zadostovalo za izglasovanje nezaupnice, ne glede na to, da je bil predlog za nezaupnico utemeljen na dejstvu, da Zvezni izvršni svet ni uresničil bistvenih postavk programa, ki ga je predložil skupščini ob svoji izvolitvi pred dvema letoma.

V dosedanjih razpravah o ustavnih spremembah je bilo izrečenih več očitkov na račun federativne ureditve.

Ponekod v Jugoslaviji so ustvarili razpoloženje, da sta federativna ureditev Jugoslavije in prevelika samostojnost republik krivi za krizo, v kateri smo. Zato je potrebno to federativno ureditev korenito spremeniti.

Rezultat tega izhodišča so dokaj močne tendence po centralizmu in unitarizmu v nekaterih predloženih ustavnih amandmajih. S tega zornega kota so *problematični ustavni amandmaji*, ki prenašajo kompetence z republik na federacijo in slabijo položaj republike kot države ter njeno odgovornost ne samo za lasten razvoj, ampak tudi za razvoj Jugoslavije kot celote (zlasti amandmaji številka 23, 24, 26, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 35, 36 in 37).

Dosedanji potek javne razprave o osnutku ustavnih amandmajev v Sloveniji je pokazal na dokaj enotno razpoloženje, da republiška skupščina ne bi smela dati soglasja k tistim amandmajem, s katerimi bi bil okrnjen ustavni položaj republike.

Ne glede na to, da torej lahko z zaupanjem pričakujemo zaključek sedanjih ustavnih sprememb, pa vznemirjajo *motivi* nekaterih predlaganih sprememb: ker so se zaradi prenaglašena nacionalnega elementa republike preveč osamosvojile, je potrebno njihovo samostojnost zmanjšati in v ospredje postaviti enoten delavsko-razredni interes in na njegovi podlagi utrditi enotnost v Jugoslaviji ter vzpostaviti močno in učinkovito federacijo, ki bo sposobna disciplinirati republike, ki jim ni nič do skupnosti in enotnosti, ampak skrbijo samo za svoje sebične in parcialne interese.

Ko je beseda o Sloveniji, Jugoslaviji in slovenski kulturi, je prilika, da se vprašamo: ali so sprejemljivi pojavi, ki se kažejo v *podcenjevanju nacionalnega vprašanja*, oziroma poskusi postaviti razredno vprašanje nad nacionalno vprašanje.

Nekatere razprave, ki so vezane na ustavne amandmane, s katerimi naj bi se okrepila oblast federacije na račun republik, *kritizirajo nacionalni element* kot prenaglašeno podlago naše federacije z ideološkega izhodišča, češ da to razbija enotni delavski razred Jugoslavije, ki da ima enotne razredne interese ne glede na nacionalno pripadnost. Republike štejejo to za proizvod vrhov nacionalnih političnih in birokratskih struktur, ki so sedle za vrat delavskemu razredu in mu onemogočajo uveljavljanje njegovih avtentičnih interesov v federaciji. To nacionalistično okovanost delavskega razreda je potrebno razbiti in namesto teritorialnega organiziranja zagotoviti funkcionalno povezovanje delavskega razreda, kar naj bi dobilo svoj vrh v zveznem zboru združenega dela. Poudarjajo, da ni mogoče govoriti o nekih suverenih pravicah republik in o tem, da so republike države. Zato naj se po njihovem ukinejo predsedstva republik itd.

Vse te različne kritike nacionalnega elementa s ponujenimi različnimi institucionalnimi rešitvami – od uvedbe zveznega zbora proizvajalcev pa do ukinitve republiških državnih predsedstev – objektivno *izražajo unitaristične tendence*.

Pri tem, da se na videz postavljajo v bran delavsko-razrednega interesa in ga hočejo »osvoboditi« *republiških nacionalističnih spon*, dejansko spravljajo delavski razred pod nadnacionalno oblast zveznega etatizma.

Nobenega dvoma ni, da je *to v nasprotju z zgodovinskimi interesi delavskega razreda*.

Delavski razred namreč ni nadnacionalen ali pa anacionalen. Naš *delavski razred ima domovino*. Torej imamo delavski razred Slovenije, delavski razred Hrvaške itd. Tu je potrebno upoštevati nauk zgodovine.

Ali ni bila zgodovinska izkušnja Komunistične partije Jugoslavije prav

ta, da je morala v ospredje svoje politike postaviti prav nacionalno vprašanje, če je hotela dobiti oporo med širšimi plastmi delavstva? Ali ni bila prav zaradi tega ustanovljena l. 1937. Komunistična partija Slovenije, ki je v manifestu ustanovnega kongresa na Čebinah zapisala, da daje svojemu ljudstvu na razpolago vse svoje sile in da izraža neomajno zvestobo slovenskemu narodu? Ali ni bila med drugo svetovno vojno Kominternina tudi formalno ukinjena, da bi spodbudili nacionalna odporiška gibanja in odstranili sum, da za vsem tem stoji Kominternina oz. Moskva? Ali ni gibanje evrokomunizma pred leti uspevalo prav na poudarjanju nacionalne samostojnosti zahodnoevropskih partij in njihove neodvisnosti od Moskve?

Gre torej za spoznanje, da ima vsak narod svoj delavski razred in da ni nadnacionalnega delavskega razreda. Usoda delavskega razreda je povezana z usodo naroda in obratno. Delavski razred in njegova avantgarda sta odgovorna pred lastnim narodom.

Zaradi tega je za večnacionalno državo edini izhod federacija, v kateri je z ustavnim položajem republike kot države zagotovljeno *državnopravno konstituiranje naroda* (kot izraz uresničene nacionalne samoodločbe) in njegova samostojnost pri odločanju o svojih vitalnih interesih.

Ko gre za nacionalni in razredni interes, ju je potrebno obravnavati v medsebojni prepletenosti, ker drug drugega pogojujeta in omogočata. Ni torej mogoče postavljati en interes proti drugemu kot dve kategoriji, ki se med seboj izključujeta.

To pa seveda ne pomeni, da je zaradi pomembnega razrednega elementa mogoče zanikati dejstvo, da je nacionalni element *institucionalni okvir* razrednega interesa in da se v njem uveljavlja. Če gledamo s tega zornega kota, vidimo, da je – kljub priznanju medsebojnega dialektičnega prepletanja nacionalnega in razrednega elementa – nacionalni element primaren.

Republika je državnopravni instrument delavskega razreda in vseh delovnih ljudi ter naroda oz. narodnosti. Skozi republiko, v kateri se primarno in izvorno uresničujejo suverene pravice – razen skupnih interesov, ki se uresničujejo v federaciji – se uveljavlja *nacionalni element kot primaren*.

Delavci sicer uveljavljajo svoje razredne interese v vsej Jugoslaviji, vendar gre tu predvsem za odnose solidarnosti in vzajemnosti, medtem ko z ustvarjenim presežnim delom razpolagajo v okviru republike. To izhaja iz načela, da mora *vsak narod oziroma vsaka republika samostojno razpolagati s presežnim delom oziroma z dohodkom*. To je pogoj za ekonomsko samostojnost in enakopravnost posameznih narodov.

Kakšen cilj zasledujejo tisti, ki zanikajo nacionalno naravo delavskega razreda? Težko si je predstavljati kaj drugega, kot da gre za unitaristične težnje, za nasilno likvidacijo nacionalnega elementa, za asimilacijo.

Če se zanika nacionalna pripadnost delavskega razreda, se zanika tudi bistvo nacionalne samoodločbe. Postavlja se namreč vprašanje; kaj je samoodločba, kdo je njen nosilec?

Samoodločba ni dejanje nacionalistične zarote skupine nacionalistov, ampak je odločitev celotne družbene biti naroda (tako socialnorazredne kot nacionalne biti), torej tudi odločitev delavskega razreda in njegove avantgarde. Delavskega razreda ni mogoče izključevati iz odločitev, ki so usodne za narod, in mu celo očitati nacionalizem. S tega vidika je odločitev čebinskega kongresa povsem jasna: Komunistična partija Slovenije daje vse svoje sile v službo slovenskega naroda.

Menim, da je *federacijo* s federativnimi odnosi, kot jih je določila ustava iz leta 1974, potrebno *braniti pred napadi* tistih, ki trdijo, da so federativni odnosi vzrok za krizo Jugoslavije, zaradi česar bi želeli okrečiti elemente centralizma in unitarizma.

Upoštevati je potrebno, da imajo jugoslovanski narodi *dvojno izkušnjo v prizadevanjih za skupno državo*. Prva je iz časa, ko so bili razdeljeni v različnih državah in so težili k združitvi, da bi laže varovali in razvijali svojo samostojnost in nacionalno identiteto. Druga pa je iz bivše unitarne Jugoslavije, ko so kljub velikim upom, ki so jih narodi polagali v zedinjenje, vladali odnosi nacionalnega zatiranja in neenakopravnosti. Jugoslovanski narodi so bili proti razbijanju Jugoslavije, ampak so jo želeli preurediti iz unitarne države v federacijo.

Zato je logično, da je bila federativna ureditev Jugoslavije ena izmed temeljnih pridobitev narodnoosvobodilne borbe.

Sklep je torej nedvoumen: *Jugoslavija je v življenjskem interesu jugoslovanskih narodov*, vendar pa ne kakršnakoli Jugoslavija, ne centralistična in unitarna, *ampak samo federativna*, v kateri je zagotovljena samostojnost in enakopravnost narodov.

Jugoslovanska federacija je nastala na osnovi uresničene *pravice do samoodločbe, ki vključuje tudi pravico do odcepitve*. Narodi so samoodločbo uresničili tako, da so postavljali med NOB temelje vsak svoje države in so se na podlagi sklepa v Jajcu o graditvi Jugoslavije kot federacije izrecno izrekli za združitev v federacijo.

Sestavina samoodločbe je uveljavljena državnost naroda. Narod, ki si gradi svojo državo, se svobodno povezuje in združuje z drugimi narodi, zaradi tega vključuje pravica do samoodločbe tudi pravico do odcepitve.

V nasprotju s takó opredeljeno pravico do samoodločbe je *teorija o njeni konzumaciji*. Tisti, ki trdijo, da so jugoslovanski narodi pravico do samoodločbe porabili, ko so se združili v federacijo, ne razumejo notranje logike pravice do samoodločbe, ki mora ostati trajna pravica, ker bi sicer prenehala biti to, za kar je opredeljena. Teorija konzumacije pravice do samoodločbe je objektivno v prid zastopnikom unitarizma.

Motiv za združitev v federacijo je za vsak posamezen narod in za vse skupaj: ohraniti in dalje razvijati nacionalno samobitnost in samostojnost ter enakopravnost z drugimi narodi ter zagotavljati skupne interese.

Ta motiv je bil za Slovence vedno v ospredju. Slovenci so življenjsko zainteresirani za jugoslovansko federacijo, ker so v njej prvič v svoji zgodovini uresničili pravico do samoodločbe.

Slovenci so se *zavestno izrekli za Jugoslavijo obakrat*, ko se je odločalo o njeni usodi: tako 1918. leta, ko je nastala prva jugoslovanska država in je bila uresničena dolgoletna želja po združitvi, in med narodnoosvobodilnim bojem, ko je nastala nova Jugoslavija.

Ko se – v luči priprav na spremembo ustave SFRJ – zavzemam za *samostojno Slovenijo v federativni Jugoslaviji*, imam pred očmi na eni strani zgodovinsko pot uresničevanja samoodločbe slovenskega naroda in zgodovinski interes jugoslovanskih narodov, da živijo združeni v federaciji, na drugi strani pa naravo federacije kot oblike državne ureditve.

Slovenski narod si je med skupnim narodnoosvobodilnim bojem jugoslovanskih narodov zgradil svojo *lastno državo* in s tem stopil v krog suverenih narodov, kot se je glasilo sporočilo Kočevskega zbora oktobra 1943. Hkrati je stopil v federativno zvezo z drugimi jugoslovanskimi narodi.

Vendar sta bila *izhodišče in cilj vstopa v novo Jugoslavijo* jasno postavljena že pred drugim zasedanjem AVNOJ v Jajcu. Postavil ga je Izvršni odbor Osvobodilne fronte slovenskega naroda, ko je decembra 1943 sporočil svoje soglasje z ustanovitvijo AVNOJ v Bihaću:

»V to novo Jugoslavijo slovenski narod ne bo vstopil kakor leta 1918, kot narod brez zasluga in brez pravic, kot narod, ki so mu drugi kovali usodo in ustavo. Slovenski narod je s svojim bojem in s svojimi žrtvami prispeval k skupni osvoboditvi toliko, kakor redko kateri narod v Evropi. V novi Jugoslaviji bo zato svobodna in združena Slovenija. Od Trsta do Špilja, od Kolpe do Celovca bo vstopila z vsemi pravicami, ki ji bodo omogočale, da bo na svojih tleh gospodaril edino slovenski narod sam.«

Cilj vključitve v federacijo je torej tako za Slovence kot za druge narode, da ob uresničevanju skupnih interesov, za katere se dogovorijo in jih zapišejo v ustavi, ohranijo kar največjo stopnjo samostojnosti.

Narava sodobne federacije ustreza temu cilju. To naravo federacije sem že svojčas označil s pravilom, da je federalnim državam potrebno zagotoviti *maksimalno samostojnost* – kolikor je je mogoče – in *minimalno enotnost*, torej samo, kolikor je je potrebno.

Tone
Pavček

Slovinci in Jugoslovani, vnovič

Tema, o kateri nam je govoriti, je stara. Zato ne bo nemara odveč, da najprej opravičim svoje štuljenje zraven, saj zagotovo ne morem reči kaj dosti novega, še manj pa kaj takega, kar bi kdo, kjerkoli od mene želel. Na take želje, bodisi na levi ali na desni, spodaj ali zgoraj, nas je čas naučil, da ne damo niti prebite pare. Vera ali verovanja v karkoli, kar vnaprej jemlje in si zagotavlja naše zaupanje je na parah – izdihnili je in zdaj dihamo na novo, po svoje, težko in sunkoma najbrž, kakor da hlastamo po novem, svežem zraku, a v pljučih in v srcih nam je vseeno lepše in bolj milo: postali smo spet nekako svoji, ne tuji, ne kogaržekoli, a tudi ne ničiji. Torej razmišljam in govorim o sebi in zase, iz svoje majhne, pritlikave perspektive, a hkrati kajpak iz edine mogoče, edine, ki mi je dana in ki je nepreklicno zdaj in tukaj moja. Če se torej morda po nemarnem vrivam v govor mnogih o tej stari naši slovenski in jugoslovanski temi, je to zgolj zaradi mnogoglasja, v katerem je prostor tudi za moj glas, za moje mnenje, za mojo resnico, ki je in mora biti, tudi hoče to, del resnice vseh.

Če sem rekel stara téma, je to kajpak točno. Že več kot sedemdeset let, kar nam je dano, kar nam je sojeno in usojeno, da smo obsojeni na skupno bivanje v skupni državi, za katero smo se prostovoljno odločili, da bi živeli drug ob drugem, drug z drugim, a ne drug pod drugim, torej že domala tričetrt stoletja postavljamo znamenja na križpotjih slovenstva v Jugoslaviji, poimenujemo zmeraj znova naša gledanja in naše vizije tega skupnega bivanja. Govor, tako naš kot drugih, s katerimi živimo v skupnosti, je bil, je in bo različen. Tudi različno ideološko in politično in državo-